

YRITYSVASTUU & OIKEUS

ANNE VANHALA (TOIM.) - MICHAEL RISTANIEMI (TOIM.)

YRITYSVASTUU & OIKEUS

KAUPPAKAMARI

© Helsingin Kamari Oy ja tekijät

ISBN 978-952-246-758-4
ISBN 978-952-246-760-7 (Ammattikirjasto)

Taitto: Mikko Puranen
Kansi: Lumimarja Terttu Rönkkö
Hansaprint 2022

Kirja on saatavilla myös Ammattikirjastosta, ammattikirjasto.fi

ESIPUHE

Yritysvastuu ei ole sinällään uusi ilmiö, sillä yritykset osana yhteiskuntaa ovat harjoittaneet vastuullisuutta hyvin erilaisissa muodoissa eri ajassa ja paikassa. Valtaosa tästä yritysvastuusta on kuitenkin perustunut vapaaehtoisuuteen, mikä tarkoittaa oikeudellisen sääntelyn olevan heikosti sitova jäädessään suositusten ja ohjeistuksen tasolle. Historiallisemmin vastuullisuutta usein pidettiin satunnaisena hyvän tekemisenä, jolla yritys osallistuu yhteiskunnalliseen toimintaan parhaaksi katsomallaan tavalla. Vasta elinympäristömme asettamat globaalit kasvun rajat sekä kasvava kritiikki kapitalismin inhimillistämiseksi kansainvälistyneessä maailmassa ovat 2010-luvulla kyseenalaistaneet *Milton Friedmanin* johtajuuden, jonka mukaan yritysten ainoa vastuu on tuottaa voittoa sen osakkeenomistajille.

Yritysvastuu on kuitenkin muuttumassa perustavanlaatuisesti. Tarpeesta ymmärtää nykyistä ja tulevaa yritysvastuun oikeudellistumiskehitystä Suomeen perustettiin syyskuussa 2020 Yritysvastuuoikeuden yhdistys. Kattavalle yritysvastuuoikeudelliselle keskustelulle on selkeä tarve: Kuten Valtioneuvoston tilaaman SIHTI-hankkeen loppuraportin tuloksista on pääteltävissä,¹ huolimatta yritysten laajasta sitoutuneisuudesta ihmisoikeuksien kunnioittamiseen ihmisoikeusvastuun integrointi yrityksen ydintoimintoihin ja seurantamekanismit ovat käytännön tasolla vielä hyvin varhaisessa vaiheessa. Tehokkaan ja toimivan lainsäädännön laatiminen vaatii myös kattavaa oikeudellista tutkimusta aiheesta. Yhdistyksen tarkoituksena onkin järjestää aktiivisesti eri yritysvastuuteemoista tilaisuuksia, harjoittaa julkaisu- ja tiedotustoimintaa ja edesauttaa yhteiskunnallista vuoropuhelua vastuullisuudesta.

Markkinataloudessa taloudellisen kasvun tekijöinä ovat yritykset. Nykyinen talousjärjestelmämme on tähän saakka perustunut rajattoman kasvun paradigmaan, minkä vuoksi ei ole haluttu puuttua tarpeeseen säännellä yritysten negatiivisia ulkoisvaikutuksia. *Business as usual* -toimintamallilla on kuitenkin

1 Suomalaisyriyten ihmisoikeussuorituksen tila (SIHTI) -hanke: Selvitys suomalaisyritysten ihmisoikeussuorituksen tilasta. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:57.

tieteellisesti osoitettu olevan hintansa: Tällä hetkellä Pariisin ilmastopöytäkirjan tavoite rajata ilmaston lämpeneminen 1,5 asteeseen on karkaamassa käsistä, COVID-19-pandemia on entisestään heikentänyt työntekijöiden oloja globaaleissa tuotantoketjuissa ja biodiversiteettikadon kiihtymisen myötä on alettu jo puhua eliölajien kuudennesta joukkosukupuutosta. Monikansallisten yritysten globaali vaikutusvalta huomioiden on varsin selvää, että globaaleja ongelmia ei ratkaista ilman yrityksiä. Mitä tämä uusi, yhteiskunnallisesti valvettunempi yritys vastuu 2.0. sitten tarkoittaisi, kun se saa muotonsa lainsäädännössämme?

Puhutaan sitten yritysten aiheuttamiin negatiivisiin ulkoisvaikutuksiin puuttumisesta tai yhtiön perustuvanlaatuiseammasta liiketoiminnan tarkoituksen uudelleenarvioinnista, muutoksen tarpeen akuuttisuus ja välttämättömyys ovat tosiasioita. Kirjassa käydään läpi, kuinka yritys vastuun kehitys vaikuttaa niin sopusoikeuteen, kiertotalouteen, rahoitukseen, kilpailuoikeuteen, ympäristöoikeuteen kuin ihmisoikeuksien tulkintaan. Oikeudellinen kehitys osaltaan edesauttaa yritys vastuun muuttumista viestintävetoisesta toiminnasta keskeiseksi osaksi yrityksen strategiaa ja ydintoimintoja. Tämä tarkoittaa vastuullisuustyön uudenlaista organisoimista, raportoinnin kehittämistä sekä liiketoimintamahdollisuuksien tunnistamista. Eletäänkin murroksen aikakautta, jossa monet yritykset pohtivat, mitkä ovat yritys vastuun 2.0:ssa lainmukaisen toiminnan uudet rajapinnat. Toisaalta yritykset miettivät myös, missä vastuullisella liiketoiminnalla voitaisiin olla suunnannäyttäjiä.

Vastuullisen liiketoiminnan merkitys on kasvanut monien monikansallisten yritysten agendalla. Vastuullisuus on päivän sana ja se on kannattavaa liiketoimintaa. Yritys vastuun haasteena on kuitenkin nykypäivänä edelleen, että ongelmat ovat äärimmäisen kompleksisia. Tämän vuoksi läpinäkyvyyden lisääntyminen tuotantoketjuissa ja vastuullisuusraportoinnissa voi edesauttaa yrityksen joutumista kriittisen kansalaisyhteiskunnan hampaisiin, kun yrityksen havaitaan aiheuttaneen lapsityövoiman käyttöä, ympäristövahinkoja tai veronkiertoa tai myötävaikuttaneen sellaiseen. Näin ollen vastuullisuustyö voi kääntyä itseään vastaan, jos yrityksellä ei ole riittävästi ymmärrystä ja keinoja puuttua sen toiminnan kannalta merkittäviin vastuullisuushaasteisiin. Vapaan ja välittömän tiedonvälityksen aikakaudella vuosiakin tehty vastuullisuustyö voi vesittyä ali-hankkijoiden vastuuttoman toiminnan seurauksena. Haasteiden ollessa suuriakin yritysten on kuitenkin ryhdyttävä vastuullisuustalkoisiin, sillä mainehaittojen lisäksi riskit ovat yhä enemmän myös taloudellisia ja oikeudellisia. Niin ikään

Glasgow'n ilmastokokous lähetti selkeän viestin siitä, että vihreän siirtymän vauhti kiihtyy eikä yksikään liiketoiminnan ala välty päästövähennystoimilta.

Yksi tämän kirjan kantavista teeseistä on muistuttaa lukijaa siitä, että yritysvastuun oikeudellistumisen aika on koittanut. Friedmanilaista eetosta liiketoiminnan yhteiskunnallisen vastuun minimistä on pitkään puolustettu, mistä on seurannut, että lainsäädäntö ei ole vastannut kestävyysaasteisiin, jotka yritystoiminta on aiheuttanut. Toisaalta vapaaehtoisten yritysvastuun soft law -instrumenttien tehottomuus on osaltaan jouduttanut viime vuosien oikeudellista kehitystä. Ajatuksesta, että yritysvastuu olisi vain vapaaehtoisia yritysten vastuullisuustekoja, on lopullisesti luovuttu. Euroopassa – niin Euroopan unionin tasolla kuin monissa yksittäisissä jäsenvaltioissa – onkin säädetty tai ryhdytty valmistelemaan lainsäädäntöä, jonka myötä muutaman vuoden päästä yritysvastuun compliance-puoli näyttää varsin erilaiselta. Tästä näkökulmasta vastuullisuustaloksiin ryhtymisen kreivin aika on koittanut. Liiketoiminnan vastuullisuustransformaatioissa suurena apuna onkin ymmärtää yritysvastuuoikeuden keskeisiä käsitteitä, (tulevan) lainsäädännön tavoitteita ja sidosryhmäkuulemisten tärkeyttä sääntelyllä suojeltavien oikeushyvien identifioimiseksi yritysten asianmukaisen huolellisuusvelvoitteen kannalta. Yritysvastuuoikeuden yhdistyksen tarkoitusta tukien tämä kirja tarjoaakin oivan perehdytyksen yritysvastuuoikeuden nousevaan trendiin.

Nähdään yritysvastuuareenoilla!

OTM Juho Saloranta

Yritysvastuuoikeuden yhdistyksen puheenjohtaja

Tutkija, Itä-Suomen yliopisto

SISÄLLYS

Esipuhe	5
Lyhenteet	14
Johdanto	17
I MITÄ ON YRITYSVASTUUIKKEUS?	21
<i>Michael Ristaniemi</i>	
1 Mitä on yritysvastuuoikeus	22
1.1 Yritysvastuuoikeuden asemoimista	22
2 Yritysvastuun oikeudellisia normeja ja normilähteitä	40
2.1 Lähtökohtia	40
2.2 Asianmukainen huolellisuus yritysvastuuoikeuden ytimenä ja supernormina	43
2.3 Erytisnormit yleisnormien täsmentäjinä	49
2.4 Yritysvastuun normeja kotimaisessa lainsäädännössä	51
2.5 Yritysvastuun normeja Euroopan unionin sääntelyssä	61
2.6 Itsesääntely ja vastuullisuudesta sopiminen normilähteinä	69
2.7 Keskeiset vireillä olevat kotimaiset ja EU-tason sääntelyhankkeet	77
2.8 Keskeisin ulkomainen vastuullisen liiketoiminnan sääntely ja sen merkitys suomalaisyritykselle	81
3 Yritysvastuuoikeuden valvojat	84
3.1 Viranomaiset valvojina	85
3.2 Yritykset toistensa valvojina	91
3.3 Muita valvojia ja seurauksia	92
Lähteet	95

II SYVÄSUKELLUS YRITYSVASTUUIKKEUDEN ERITYISTEEMOIHIN	97
1 Yhtiön johto ja yritysvastuun oikeudellinen ulottuvuus	98
<i>Kari Lautjärvi</i>	
1.1 Johdanto	98
1.2 Yrityksen yhteiskuntavastuun käsitteestä	99
1.3 Yritysvastuu ja yhtiön johto	100
1.4 Normien noudattamisvastuu ja sen ylittävä vastuullisuus	102
1.5 Yhteiskuntavastuun yhteys OYL:n yleisiin periaatteisiin	103
1.6 Yhteiskuntavastuu ja itsesääntely	108
1.7 Yhteiskuntavastuu sekä yhtiön sidosryhmien vaateet ja tehosteet	110
1.8 Yhteiskuntavastuu de lege ferenda	112
Lähteet	122
2. Kestävyyseraportointi	125
<i>Jukka Mähönen</i>	
2.1 Johdanto	125
2.2 Ei-taloudellinen raportointi Euroopan unionissa	131
2.3 Pyrkimys globaaleihin standardeihin	137
2.4 Raportoidun tiedon varmentaminen	141
2.5 Kohti eurooppalaista kestävyysstandardia	144
2.6 Johtopäätökset	153
Lähteet	155
3 Yksityisoikeudellinen vastuu yritysvastuunvelvoitteesta	157
<i>Mika Viljanen – Jaakko Salminen – Mikko Rajavuori</i>	
3.1 Johdanto	157
3.2 Yritysvastuuvaatimusten oikeudellistuminen	159
3.3 Yritysvastuu ja sopimukset	165
3.4 Sopimuksenulkoisen vahingonkorvaus	178
3.5 Lopuksi	187
Lähteet	189

4 Yritysten vastuu ihmisoikeuksista	190
<i>Lia Heasman</i>	
4.1 Johdanto	190
4.2 Ihmisoikeudet yritystoiminnassa	191
4.3 Yritystoiminnan ihmisoikeusvastuuseen liittyvä kansainvälinen sääntely	194
4.4 Asianmukainen huolellisuusveloite	203
4.5 Huolellisuusveloitteeseen liittyvät kansalliset lait	209
4.6 EU-tason sääntely	211
4.7 Loppusanat	213
Lähteet	215
5 Ympäristöoikeudellisia näkökulmia yritysvastuuseen	217
<i>Anne Kumpula</i>	
5.1 Kestävän kehityksen konteksti	217
5.2 Ympäristöperiaatteet	230
5.3 Ympäristönsuojelun ohjauskeinot ja vapaaehtoisuus	242
Lähteet	253
6 Kiertotalouden sääntelykehikko ja yritykset	257
<i>Topi Turunen</i>	
6.1 Johdanto: yritysvastuu ja kiertotalous	257
6.2 Kiertotalouden politiikka ja sääntely	260
6.3 Kiertotalouden aineellisoikeudellinen sääntely	265
6.4 Sääntelyllä kohti kiertotaloutta	285
Lähteet	287
7 Kestävän rahoituksen vaatimukset yritysrahoituksessa	290
<i>Anna-Ilona Lehtonen – Sakari Wuolijoki</i>	
7.1 Yritysrahoitus kestävän kehityksen sääntelyssä	290
7.2 Kestävän rahoituksen velka- ja talletustuotteet	293
7.3 Rahoittajan rooli kestävämmän rahoituksen edistämisessä	301
7.4 EU:n taksonomiasääntely ja EU:n vihreiden joukkolainojen standardi	303
7.5 Katsaus pankkia ohjaavaan sääntelyyn ja sääntelyhankkeisiin	307
7.6 Pankkien ja asiakasyritysten vapaaehtoiset sitoumukset	316

7.7 Johtopäätöksiä	316
Lähteet	319
8 Kilpailuoikeus ja yritysvastuu	321
<i>Maria Wasastjerna – Toni Malminen – Meri Dahlqvist</i>	
8.1 Johdanto	321
8.2 Kilpailuoikeuden ja vastuullisuuden rajapinnat	322
8.3 Kilpailunrajoitukset ja yritysvastuu	327
8.4 Määräävän markkina-aseman väärinkäyttö	332
8.5 Yrityskauppa-avallontta	336
8.6 Valtiontuet	339
8.7 Taustalla kuluttajahyvinvointi	342
8.8 Tulevaisuuden näkymiä	345
Lähteet	347
III Miten vastuullisuus näkyy käytännössä yritysjuristin työssä?	351
<i>Anne Vanhala</i>	
1 Aluksi	352
2 Yritysvastuuohjelman rakentaminen ja juristin rooli sen eri vaiheissa	355
2.2 Sitouta johto (vaihe 1)	357
2.3 Selvitä lähtötilanne (vaihe 2)	367
2.4 Aseta tavoitteet ja mittarit (vaihe 3)	371
2.5 Rakenna toimiva organisaatio (vaihe 4)	375
2.6 Laadi tiekartta, toimi ja jalkauta (vaihe 5)	381
2.7 Mittaa, seuraa ja raportoi (vaihe 6)	386
2.8 Paranna ja korjaa (vaihe 7)	390
3 Yritysvastuu juristin päivittäisessä työssä	394
3.1 Hyvä hallinto (governance) osana yritysvastuuta	394
3.2 Compliance työvälineenä vastuullisuusriskien hallinnassa	405
3.3 Yritysvastuun huomioiminen toimitusketjussa ja kaupallisissa sopimuksissa	415

4 Erityistilanteita: yrityskaupat, listautuminen ja litigaatiot	421
4.1 Vastuullisuus yrityskauppatilanteissa	421
4.2 Vastuullisuus näkyy vahvasti listautumisanneissa	426
4.3 ESG-litigaatiot lisääntyvät kansainvälisesti	430
5 Kokoavia huomioita yritysjuristin roolista vastuullisuuden edistämisessä	437
Lähteet	440
Liite: Taulukko keskeisistä yritysvastuuseen liittyvistä säädöksistä	444
Kiitokset	449
Kirjoittajat	451
Asiahakemisto	454